

Förskolans läroplan och förskolläraryrkets professionalisering

PAULA BERNTSSON

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Sammanfattning: Förskolan för åldrarna 1–5 år har nyligen fått en läroplan – Lpfö 98. Frågan är huruvida Lpfö 98 har skapat nya förutsättningar för förskolläraryrkets professionalisering. Läroplanens fokus på förskolans pedagogiska uppdrag och den uttalade pedagogiska funktion som därmed uttrycks kan ha förbättrat förskollärarnas möjligheter att framhålla sina specifika förskolepedagogiska kunskaper och det värde dessa har. Kunskapsbasen hos en yrkesgrupp är dess viktigaste tillgång för att höja dess professionella status. I den här artikeln diskuteras läroplanens relation, ur ett professionsteoretiskt perspektiv, till förskolläraryrkets professionella status. För att en yrkesgrupp ska bli betraktad som en profession krävs att den har kunskapsmonopol, att dess kunskapsbas är vetenskapligt grundad, att andra har tillit till dess kunskaper samt att kunskaperna är efterfrågade och anses värdefulla. Det är också viktigt att yrkesgruppen har yrkesmonopol. Förskollärarnas kamp för att få monopol på det pedagogiska ansvaret i förskolan är därmed av största vikt för att höja förskolläraryrkets professionella status.

Förskolan för åldrarna 1–5 år har nyligen fått en läroplan, Lpfö 98. I den formuleras förskolans pedagogiska uppdrag. Både det faktum att man fått en läroplan som fokuserar det pedagogiska uppdraget liksom att daghem numer också heter förskola¹ och att förskolan sedan 1998 tillhör Skolverket, kan ses som att staten vill betona inte bara förskolans tillsynsfunktion. I den allmänna liksom i den offentliga debatten har förskoleverksamheten ofta relaterats till arbetsmarknadsmässiga förhållanden och bristen på förskoleplatser har ofta fokuserats. Den kraftiga utbyggnaden på 1960- och 70-talet var också ett resultat av arbetsmarknadskonjunkturen. På senare tid har den offentliga debatten bland annat handlat om huruvida arbetslösa ska ha rätt till en förskoleplats eller ej. Förskolans pedagogiska uppdrag uppmärksammas däremot sällan utanför förskolan. Inte heller läroplanen för förskolan eller diskussionerna om vem som ska ha det pedagogiska ansvaret i förskolan har väckt allmänt intresse.

Jag vill inte nedvärdera förskolans tillsynsfunktion, tvärtom, tillgång till plats i förskolan är en förutsättning för framförallt kvinnors möjlighet att arbeta och studera. Inte minst är det viktigt för jämlikheten mellan könen. Vad gäller förskolläraryrkets professionalisering är dock den pedagogiska kompetensen och det pedagogiska uppdraget den viktigaste resursen. Det som främst kännetecknar en profession är den aktuella yrkesgruppens specifika kunskapsbas, vilken ska vara vetenskapligt grundad. Dessutom ska man ha

monopol på sin kunskap, som också bör uppfattas som värdefull och vara efterfrågad. Förutom kunskap, dess värde och efterfrågan kan också yrkesgruppens autonomi liksom andras tillit till den inverka på dess förutsättningar att nå professionell status enligt den idag dominerande professionsforskningen.

Om förskolans viktigaste funktion uppfattas vara att överta delar av föräldrars omvårdnad om barnen under den tid föräldrarna arbetar eller studerar, kan förskolepersonalens kompetens komma att framstå som den kunskap varje förälder har. Sett i det perspektivet kan inte förskollärare ha professionsanspråk. Läroplanen kan således med sin fokusering på förskolans pedagogiska uppdrag komma att bli viktig för förskolläraryrkets professionalisering.

Förskolans pedagogiska uppdrag har också tidigare kommit till uttryck i de riktlinjer för förskoleverksamheten som Socialstyrelsens formulerat i de allmänna råden *Pedagogiskt program för förskolan* (1987) och *Barnomsorgen i Socialtjänstlagen* (1995). I *Lpfö 98* markeras dock dess pedagogiska uppdrag än mer än i de allmänna råden, vilka innehöll riktlinjer för såväl förskolans tillsyns- som pedagogiska uppdrag. *Lpfö 98* avser däremot enbart förskolans pedagogiska uppdrag.

Den nya läroplanens fokusering på förskolans pedagogiska uppdrag är således positiv för förskolläraryrkets professionalisering. Skolverkets beslut att låta arbetslaget, det vill säga både förskollärare och barnskötare, dela det pedagogiska ansvaret kan emellertid komma att innebära problem för förskollärarkåren. Kampen för ett yrkesmonopol är ofta ett framträdande drag i yrkesgruppernas professionaliseringssträvanden. Denna kamp kan innebära konflikter med andra yrkesgrupper, vilka hävdar att även de har den kompetens yrkesutövningen kräver. Inte sällan uppstår denna typ av konflikt när man som förskollärare och barnskötare arbetar tillsammans i arbetslag.

Förskollärarkårens kamp för att förskollärarna och inte arbetslaget ska ha ansvaret för den pedagogiska verksamheten i förskolan kan komma att utvecklas som ett led i deras strategi för höjd professionell status. Som redan påpekats finns det fler faktorer som kan inverka på en yrkesgrupps professionalisering. Här är det läroplanens betydelse som ska diskuteras. Först dock ytterligare något om begreppet profession.

PROFESSION, PROFESSIONALISM OCH PROFESSIONALISERING

Profession, professionalism och professionalisering är begrepp som vi ofta har uppfattningar om vad de betyder. Med profession avses ofta yrke. Professionell betyder i vardagslag vanligtvis »yrkesmässig» i motsats till »amatörmässig». Att vara professionell innebär ofta att man dessutom utför sitt arbete bra och effektivt samt tar hänsyn till de yrkesregler som gäller (Selander 1989). Lenart G. Svensson (1997 s 5) skiljer på »professionalisering som en process på kollektiv nivå» och på professionell eller professionalism »som en förmåga eller en viss kompetens på individuell nivå».

Inom professionsforskningen används avgränsade definitioner när man talar om professioner. I den traditionella professionsforskningen, vilken

dominerade fram till 1960-talet, används följande kriterier för att avgöra om ett yrke är en profession. För att en yrkeskår ska betraktas som professionell ska dess kunskaper vara vetenskapligt grundade och yrkesutövarna behärska den teori och forskning som bildade grunden för deras yrkespraktik. Detta inkluderar även krav på bland annat viss utbildning och legitimation eller auktorisation för att få utöva yrket. Vidare skulle professionen ha monopol på kunskapen som krävdes för att utöva yrket. Detta kunskapsmonopol ger också (rätt till) ett yrkesmonopol.

Enligt den traditionella uppfattningen krävs också att yrkeskåren har diskretion, det vill säga att de själva kontrollerar sin yrkesutövning. De ska också ska ha utarbetat etiska regler gentemot klienter och kollegor samt bildat yrkesorganisationer, vilka tillvaratar deras intressen. Inte minst ansågs de professionella också drivas av altruistiska motiv. Traditionellt betraktas yrken som läkare, jurister och präster som professioner. Idag är det en vanlig uppfattning att det finns fler professioner.

Såväl tidigare som aktuell professionsforskning betonar kunskapens betydelse. Däremot har dagens professionsforskare i flera andra hänseenden en annan syn på professioner än vad tidigare forskare hade. Staffan Selander (1989) uppmärksammar hur de förändrade villkoren för arbete, produktion och utbildning påverkar professioner. Inte minst har statens och välfärdsstatens framväxt i Sverige medfört att många av de professionella idag är offentligt anställda. I den traditionella synen på professioner betraktades det som deprofessionaliserande att vara eller bli anställd. Numer är många av de professionella, särskilt inom välfärdsprofessionerna, starkt beroende av staten inte bara genom att vara anställda i offentliga sektorn utan också för sin professionella status såtillvida att de utbildas, legitimeras och till och med ibland får sitt monopol skyddat av staten. Vad gäller utbildningen har den också förändrats. Till exempel ska all högskoleutbildning i Sverige sedan högskolereformen infördes 1977 vila på vetenskaplig grund. Dessutom är allt fler utbildningar idag högskoleutbildningar, även förskolläraryrket. Däremot medför en högskoleutbildning inte automatiskt professionell status.

Sociologerna Keith Macdonald och Andrew Abbott betonar båda den abstrakta kunskapens betydelse för professioner. Macdonald (1995 s 1) menar att professioner innebär yrken baserade på framsteg, eller komplex, eller esoterisk eller hemlig kunskap; eller ännu bättre på formell rationell abstrakt nyttoinriktad kunskap. Abbott (1988) menar, att en professions abstrakta kunskap är det främsta kännetecknet på att yrkesgruppen är en profession. Definitionerna av en profession varierar men i samtliga har kunskapen en avgörande betydelse. Vilka kunskaper är då aktuella för förskollärare?

KUNSKAPER LÄROPLANEN EFTERFRÅGAR HOS FÖRSKOLLÄRARE

Kompetensen hos en yrkesgrupp består av olika slags kunskaper. Förskollärares kompetens kan sägas bestå av teoretiska, praktikgrundade och personlighetsrelaterade kunskaper (Berntsson 1996). Klassificeringen av förskollärares

kompetens kan ske på fler sätt. Fördelen med de angivna kategorierna är att de är lämpliga i en professionsdiskussion. Innan förskollärarnas olika kunskaper relateras till ett professionaliseringsperspektiv ska vi se vilka kunskaper som krävs för att verkställa läroplanens mål.

I läroplanen för förskolan (Lpfö 98 s 5–10) kan man läsa att förskoleverksamhetens uppgift är att bedriva pedagogisk verksamhet liksom att förskolan ska ta hänsyn till att barn lever i olika livsmiljöer och utifrån detta forma verksamheten utifrån varje barns behov och förutsättningar. Vidare ska förskolan främja lärande, utveckla barnens sociala kompetens, utveckla barnens tillit, stimulera deras språkutveckling, förmedla ett ekologiskt förhållnings-sätt och inte minst socialisera in barnen i en viss värdegrund.

Läroplanen föreskriver även vissa arbetsmetoder. Personalen ska medvetet använda leken för att främja varje barns utveckling och lärande och barnens lärande ska stimuleras utifrån ett temainriktat arbetssätt. Dessutom kräver uppgiften att främja lärande »en aktiv diskussion i arbetslaget om innebörden i begreppen kunskap och lärande», och vidare ska barngruppen »ses som en viktig och aktiv del i utveckling och lärande» och »olika uttrycksformer såsom bild, sång och musik, drama, rytmik, dans och rörelse liksom ... hjälp av tal- och skriftspråk utgör både innehåll och metod i förskolans strävan att främja barns utveckling och lärande». Dessutom föreskrivs kunskaper i multimedia och informationsteknik.

Det finns fler exempel på arbetsuppgifter som kräver teoretiska kunskaper. Även de refererar, liksom ovan nämnda arbetsuppgifter och arbetsmetoder, främst till pedagogiska, metodiska och utvecklingspsykologiska kunskaper. Dessa kunskaper utgör grunden för förskollärares teoretiska kunskaper, vilket inte förringar värdet av andra teoretiska kunskaper de också har och som krävs för att förverkliga målen med läroplanens innehåll. För att verkställa läroplanens innehåll krävs också praktikgrundade och personlighetsrelaterade kunskaper. Med praktikgrundade kunskaper avser jag kunskaper som utvecklas genom praktisk erfarenhet, det kan exempelvis vara färdighetskunskaper och förtrogenhetskunskaper. Enligt läroplanen ska förskoleverksamheten »planeras, genomföras, utvärderas och utvecklas i förhållande till de uppställda målen i läroplanen» (Lpfö 98 s 4). Detta kräver förmåga att omsätta teori i praktik, vilket även gäller de teoretiska kunskaperna. De är inte till någon nytta om de inte kan omsättas i handling. Denna kompetens förbättras ju mer erfarenhet man får av verksamheten och tar formen av färdighetskunskap.

Vidare ska hänsyn tas till barnens olika förutsättningar och behov (Lpfö 98 s 8). Genom erfarenhet utvecklas en förtrogenhetskunskap som ökar förmågan att känna igen analoga situationer. Genom denna erfarenhet och förmåga kan man bättre och lättare se olika barns behov och förutsättningar. Även samarbetet med föräldrar och andra institutioner utvecklas genom praktisk erfarenhet. Det finns fler exempel även på praktikgrundade kunskaper som läroplanen efterfrågar men jag ska övergå till att nämna också några personlighetsrelaterade kunskaper som krävs för att verkställa läroplanens innehåll.

Personalen ska utvärdera och utveckla verksamheten (Lpfö 98 s 4). Detta kräver förmåga att reflektera. Vidare ska personalen samarbeta med föräldrar,

med varandra, med skolpersonal och många andra, vilket kräver förmåga att samarbeta. Dessutom föreskriver läroplanen att personalen ska utgå från varje barns behov och förutsättningar, vilket kräver förmåga att sätta sig in i andra människors situation. För att kunna bedriva en bra förskoleverksamhet är det också mycket viktigt att personalen har förmåga att skapa tillitsfulla relationer till barn och föräldrar.

Även vad gäller de personlighetsrelaterade kunskaperna finns fler exempel i läroplanen. Jag har främst nämnt förskollärares teoretiska kunskaper. Detta betyder inte att de två andra slags kunskaperna är mindre viktiga. De många exemplen på teoretiska kunskaper har föranletts av att det i professionaliseringssammanhang är teoretiska kunskaper som ger högst värde. För att kunna förverkliga målen med läroplanens innehåll krävs dock också praktikgrundade och personlighetsrelaterade kunskaper. Enligt min mening borde sådana kunskaper uppvärderas och försök till detta sker också². Det är också skillnad på olika slags teoretiska kunskapers värde. Teknologiska och naturvetenskapliga kunskaper har högre status och värde än till exempel pedagogiska kunskaper. Detta ska dock inte utvecklas vidare här. Syftet med att diskutera de kunskaper läroplanen efterfrågar är att visa att det för att verkställa läroplanens innehåll krävs kunskaper som gemene man vanligtvis inte har. Man skulle kunna påstå att det krävs kunskaper som enbart förskollärare har. Det innebär i så fall att förskollärare genom sina förskolepedagogiska kunskaper skulle ha ett kunskapsmonopol, vilket är en förutsättning för att nå professionell status, men dock ej ett yrkesmonopol.

»ARBETSLAGET SKALL»

Skolverkets förkastande av *Barnomsorg- och skolakommitténs* förslag att förskollärarna skulle ha det pedagogiska ansvaret innebar en besvikelse för förskollärarkåren. I läroplanen står att »förskoleverksamhetens uppgift är att bedriva pedagogisk verksamhet» (Lpfö 98 s 5) och »för att läroplanens mål ska uppfyllas krävs en väl utbildad personal» (Lpfö 98 s 4). Detta borde implicera att det krävs pedagogisk utbildning för att ansvara för det pedagogiska arbetet. Skolverket menar dock att det räcker med att det finns personal med sådan utbildning eller erfarenhet (Lpfö 98 s 5). I detta fall skiljer sig förskolans läroplan från skolans där pedagoger har det pedagogiska ansvaret. Enligt förskolans läroplan är det istället arbetslaget, det vill säga både förskollärare och barnskötare som ska ansvara för det pedagogiska arbetet. Att även barnskötarna, vilka saknar pedagogisk utbildning, ansvarar för den pedagogiska verksamheten kan komma att inverka negativt på förskolläraryrkesutbildningens värde. Det kan också tänkas medföra att värdet av förskollärarnas kompetens och utbildning ifrågasätts. Det kan också komma att försvåra förskollärarnas försök att höja sin professionella status.

Som redan nämnts är en yrkesgrupps kunskap dess viktigaste resurs när det gäller professionell status. Strategierna för att nå professionell status varierar men handlar ofta om sociala stängningar; att utestänga andra grupper från det egna kunskaps- och yrkesmonopolet och de förmåner dessa ger. Abbott (1988) betonar att den interprofessionella konkurrensen över en jurisdiktion

är den överordnade dynamiken i det professionella systemet. Macdonald (1995 s 29) talar om det professionella projektet och menar att:

social closure is one of the most important means by which the professional project is pursued. /.../ The occupation and its organization attempts to close access to the occupation, to its education, training and credentials and to its markets in services and jobs; only ›eligibles‹ will be admitted.

Brante (1990 s 7) menar att:

Professioners historia förstås i första hand som en kamp om kunskaps- och yrkesmonopol vad gäller ett problemområde. Att få monopolstatus, dvs få sina anspråk på exklusivitet inskriven i lagen och därmed stänga verksamheten för andra är den yttersta målsättningen [detta] motsvaras på den teoretiska nivån av konkurrerande förklaringsmodeller eller tolkningar av en företeelse ... Det viktigaste teoretiska kampmedlet är professionens kompetens, eller snarare andra gruppers föreställning om och förtroende för denna kompetens. Teoretiskt uttryckes kompetensen genom kunskaps- och behandlingssystemets ›abstraherande kapacitet‹, dvs dess förmåga att underordna problem under sin egen specialitet på ett trovärdigt sätt.

Främst sker sociala stängningar genom strategierna ›exklusion‹, utestängning, och ›inkräkning‹. På senare år har också ›demarkation‹, en interprofessionell konkurrens, uppmärksamats som stängningsstrategi. Dessutom bedriver vissa yrkesgrupper dubbel stängning. Exklusion, innebär att genom krav på till exempel speciell utbildning, legitimation, auktorisation för att få utöva ett yrke utestängs de som inte uppfyller dessa krav från yrkesutövningen. Ofta är staten en garant för den exkluderande strategins effektivitet genom att det är staten som legitimerar dessa krav. Exkluderande strategier används av de redan etablerade för att utesluta andra, främst underifrån kommande yrkesgrupper. Ett exempel på detta är sjuksköterskorna som genom att hävda sitt kunskaps- och yrkesmonopol i omvårdnad uteslutit undersköterskorna från sin jurisdiktion.

Att inkräkta är en strategi underordnade yrkesgrupper använder för att försöka inkräkta på överordnade yrkesgruppers fördelar för att på så vis höja sin egen status, och få del av de resurser den yrkesgrupp de inkräktar på förfogar över. Undersköterskornas kamp för att ta sig in i sjuksköterskornas revir är ett exempel på inkräkning. Utestängnings- och inkräkningsstrategierna har en vertikal dimension, det vill säga de riktar sig nedåt resp uppåt i en hierarki. Inte sällan förekommer också dubbel stängning, vilket innebär att en yrkesgrupp bedriver såväl exkluderande som inkräktande strategier. Anne Witz (1992) diskuterar också strategin demarkation, där demarkation är en strategi som försiggår på en horisontell nivå och syftar till att utesluta angränsande yrkesgrupper från en jurisdiktion och de fördelar denna ger.

I exemplen nämns sjuksköterskornas stängningsstrategier. Sjuksköterskor kan jämföras med förskollärare såtillvida att de arbetar i lag tillsammans med

undersköterskor, vilka liksom barnskötare i relation till förskollärare, har lägre utbildning och lägre professionell status. Trots arbetslaget har sjuksköterskorna haft framgång i att avgränsa ett eget kunskaps- och yrkesmonopol benämnt *omvårdnad*. Att avgränsa ett eget kunskaps- och yrkesmonopol har sedan länge varit ett problem för förskollärarna. Utifrån ett professionaliseringsperspektiv är det mycket som talar för att det är viktigt för förskollärarna att vinna ett yrkesmonopol. Ofta är det staten som legitimerar en yrkesgrupps yrkesmonopol. Men förskollärarnas förskolepedagogiska kompetens, vilket enligt min mening är deras kunskapsmonopol, gav dem inget monopol på förskolans pedagogiska arbete. Enligt förra skolministern Ylva Johansson är skälet att förskollärare och barnskötare arbetar tillsammans i lag, och då ska de också dela ansvaret för förskoleverksamheten (Förskolan 4/1998 s 4). Att arbeta i arbetslag, vilket förskollärare och barnskötare gör, kan därför komma att försvåra en yrkesgrupps professionalisering.

Läroplanens betoning på förskolans pedagogiska verksamhet och den samtidiga uppfattningen att barnskötare (utan pedagogisk utbildning) ska dela det pedagogiska ansvaret är motsägelsefullt. Inte minst missgynnar det också, som redan påpekats, såväl värdet av förskollärarnas utbildning som deras förutsättningar att nå professionell status. Även det föräldrainsflytande över den pedagogiska verksamheten som läroplanen föreskriver kan i vissa situationer blir problematiskt med avseende på möjligheten att hävda monopol på förskolepedagogisk kompetens. Det kan också bli svårt att hävda autonomi i yrkesutövningen.

AUTONOMI

Att ha kontroll över sin yrkesutövning är viktigt för yrkesgruppers professionalisering. Förskollärarnas kontroll över verksamheten i förskolan ska här diskuteras dels utifrån vilken kontroll läroplanen utövar på förskollärarna, dels utifrån vilket inflytande den ger förskollärarna. En läroplan är i sig ett styrdokument, inte bara för de barn och ungdomar den gäller utan också för dem som ska verkställa den.

Att läroplanen är en förordning med bindande föreskrifter kan tänkas medföra att den utövar större kontroll över förskolepersonalen än vad de tidigare allmänna råden gjorde. I läroplanen uttrycks explicit att personalen måste omfatta en viss värdegrund. »Alla som verkar i förskolan skall hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden.» (Lpfö 98 s 8)

Även den pedagogiska dokumentation som läroplanen föreskriver ger ökad möjlighet för föräldrar och överordnade att kontrollera verksamheten. Detta påpekas också i läroplanen (Lpfö 98 s 14–16). »Genom pedagogisk dokumentation kan verksamheten i förskolan synliggöras och bli ett viktigt underlag i diskussionen kring och bedömningen av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov.» Läroplanen föreskriver också att »föräldrarna skall ha möjlighet att inom ramen för de nationella målen vara med och påverka verksamheten i förskolan». Dessutom ska föräldrar ges »möjligheter att utöva inflytande över hur målen konkretiseras i den pedagogiska planeringen».

Läroplanen ger således föräldrar möjlighet till inflytande och kontroll över verksamheten. Föräldrainflytande över förskoleverksamheten är viktigt och jag menar inte att kritisera detta. Däremot vill jag påpeka, beträffande förskollärares förutsättningar att nå professionell status, att det kan uppfattas som deprofessionaliserande att föräldrar ges inflytande också över den pedagogiska verksamheten. Ett sådant inflytande kan tänkas ifrågasätta att det krävs speciell förskolepedagogisk kompetens för att verkställa målen med förskolans pedagogiska verksamhet.

Samtidigt uttrycker läroplanen explicit att förskolepersonalen ska ha stort inflytande över hur målen med verksamhetens innehåll ska nås. »Detta är en fråga främst för de professionella som arbetar i förskolan» (Lpfö 98 s 3). Läroplanen överlåter också åt förskolepersonalen att beluta om hur verksamhetens resurser ska fördelas med hänsyn till barnens olika förutsättningar och behov.

Som Bo Rothstein (1991) påpekar, har politiker på statlig nivå varken tid eller tillräcklig sakkunskap för att precist ange hur mål, lagar och riktlinjer ska verkställas i alla sammanhang. Speciellt gäller detta verksamheter där man arbetar med människor. Anders Sannerstedt (1991) diskuterar det inflytande *street-level-bureaucrats*, »närbyråkrater» (t ex förskollärare) som arbetar direkt med avnämarna, får genom att fatta beslut för olika individer. Sannerstedt anser att den sakkunskap närbyråkrater grundar sina beslut på medför att politiker, som saknar denna kunskap, har svårt att kontrollera exempelvis förskollärares sätt att verkställa målen med verksamhetens innehåll. Att läroplanen ger förskolepersonalen uppgiften att besluta om hur målen med verksamhetens innehåll ska nås kan tolkas som att staten har tillit till förskolepersonalens kompetens. Statens, brukares och andras tillit till kompetensen hos en yrkesgrupp är en viktig faktor för yrkesgruppens professionella status.

TILLIT

Brukarnas tillit till en verksamhet och dess personal påverkas enligt Barbara Misztal (1996) starkt av de möten de har med personalen. Föräldrar har god tillit till förskolepersonalen (Berntsson 1997). I läroplanen, liksom i de allmänna råd den ersätter, uttrycker också staten sin tillit till förskolepersonalens kompetens. De som arbetar i förskolan är enligt läroplanen och Skolverket professionella. Läroplanen förmedlar också att även föräldrar kan hysa tillit till förskolepersonalen. Personalen ska få den kompetensutveckling som eventuellt behövs. Dessutom ska alla föräldrar »med samma förtroende kunna lämna sina barn till förskolan» (Lpfö 98 s 8). Vidare kan kravet på att all personal måste dela förskolans demokratiska värderingar öka föräldrars tillit till verksamheten. Att läroplanen är en bindande förordning med tvingande föreskrifter kan tänkas öka tilliten dels till att personalen verkställer de uppgifter läroplanen föreskriver, dels till deras kompetens för detta. Föräldrar och stat har således tillit till förskolepersonalens kompetens men för att en yrkesgrupps kompetens ska ge professionell status krävs också att den är

efterfrågad och uppfattas som värdefull. Hur svarar läroplanen mot dessa krav?

LÄROPLANENS VÄRDE

Som tidigare påpekats har förskoleverksamheten främst värdesatts för att den ger föräldrar möjlighet att arbeta eller studera. Förskolepersonalen har också sett andra värden med verksamheten, exempelvis utvecklingspsykologiska, pedagogiska och sociala. Staten har förutom tillsynsfunktionen också haft exempelvis socialiserande syften med förskoleverksamheten. Att förskolan fått en läroplan innebär inte bara föreskrifter för verksamheten utan också ett styrinstrument. Ulf P. Lundgren (1979 s 21) påpekar, att en läroplan »avser inte bara ett konkret dokument ... utan också hela den filosofi och de föreställningar som finns bakom». Samhällets kultur, arbetsmarknad, värderingar inverkar på varje samhälles läroplaner. Eller som Althusser (1976) ser det är utbildning är en del av den ideologiska statsapparaten.

Lundgren ger exempel på olika läroplanskoder som varit framträdande i den svenska skolans utveckling. I den *moraliska* läroplanskoden, utgår kunskapen från Gud (katekesen) och fäderneslandets bästa. I den *realistiska* läroplanskoden grundas kunskapen istället på de vetenskapliga framsteg som upplysningstiden medförde. I den *rationella* läroplanskoden ingår kunskaper som både den enskilde individen och samhället har nytta av. Den rationella läroplanskoden kännetecknar både förskolans och skolans läroplan.

Även Philip Jackson (1992 s 9) diskuterar de olika syften en läroplan kan ha och påpekar att det dock finns en skillnad:

between the official or intended curriculum, on the one hand, and the hidden or unintended curriculum, on the other ... the difference between what the school plans to accomplish and what it succeeds in doing.

I det här aktuella fallet, den svenska förskolan, är det den formella läroplanen, dokumentet, som ligger till grund för diskussionen om de värden läroplanen kan tänkas ha för olika intressenter. Diskussionen säger inget om vilket värde läroplanen i praktiken får. Läroplanen för förskolan är således ett exempel på en rationell läroplanskod. De kunskaper den syftar till att förmedla är till nytta, har värde, för såväl det enskilda barnet som för samhället. Låt oss börja med att se på några exempel på vilket värde läroplanen har för barnet.

Enligt läroplanen för förskolan 1–5 år (Lpfö 98 s 8 f) ska förskolan »lägga grunden för ett livslångt lärande». Vidare ska förskolan utveckla barnens »sociala och kommunikativa kompetenser» och »främja varje barns utveckling och lärande». Barnen ska också få »bilda sig utifrån olika aspekter såsom intellektuella, språkliga, etiska, praktiska, sinnliga och estetiska» och »förskolan skall lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling». Dessutom ska förskolan träna barnen i en mängd »skolkunskaper», till exempel angående begrepp, skriftspråk, matematik, mått, tid och rum. Verksamheten ska också »bidra till att barnen utvecklar en förståelse för sig själva och sin omvärld» samt stimulera dem att kunna »påverka sin situation». I de

utredningar som föregår Lpfö 98 diskuteras främst, och dessutom ingående, förskolans betydelse för att främja lärande samt kommunikativa och sociala kompetenser och dessa kompetensers betydelse i det postmoderna samhället. Detta är till värde för såväl det enskilda barnet som samhället.

Läroplanen är också till nytta för samhället genom sitt syfte att underlätta barnens senare skolgång, förbereda dem för arbetsmarknaden och genom dess socialiserande syfte, att »grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på» samt »aktivt och medvetet påverka att utveckla förståelse för vårt samhälles gemensamma demokratiska värderingar» (Lpfö 98 s 7 ff). Lpfö 98 är således på många sätt till värde eller nytta för såväl det enskilda barnet som för samhället. För den som är intresserad finns det fler exempel på vilket värde läroplanen har för barnen. Jag nöjer mig med dessa och övergår till att diskutera läroplanens syfte att lära barn att lära samt att ge dem kommunikativa och sociala kompetenser. Detta är kompetenser som krävs för att klara sig bra i det postmoderna samhället.

Inte minst är det förskolans syfte att främja³ lärande som diskuteras angående Lpfö 98. I läroplanen (Lpfö 98 s 8) står det: »Förskolan ska lägga grunden till ett livslångt lärande». I SOU 1994:47 (s 60) poängteras att:

Under de tidiga åren läggs grunden för ett livslångt lärande ... Det är en dumhet att inte optimalt utnyttja den period när barn är som mest mottagliga. Mycket talar för att den grund som läggs under de tidiga åren kommer att vara än mer väsentlig i det starkt föränderliga samhälle som dagens barn av allt döma kommer att få leva i.

I utredningen framhävs vidare hur viktigt det kommer att bli att ha förmåga att lära nytt och lära om i det samhälle där teknikens utveckling kommer att kräva detta.

Dessa aspekter understryks också i *Planet Child. A Nordic vision for the children of future*⁴ (Rasmussen & Schultz 1998). I texten kan vi läsa:

Knowledge will become the most important strategic resource in corporate market strategy. Knowledge and the ability to acquire it efficiently, will in the future, be success parameters for many industries, companies as well as workers and employees. (s 11)

Vidare:

Social development is undergoing change from a culture primarily driven by economics inherited from industrial society, to a culture based on human values and resources of the knowledge society ... The knowledge society is geared towards both formal and informal competences. Informal competences are »human and social» skills such as creativity, the ability to make choices, flexibility and independence. (s 2)

I *Planet Child. A Nordic vision for the children of future* sägs att förskolorna i Norden ger goda förutsättningar för barnen i det postmoderna samhället. Sverige beskrivs som ett land som går från välfärds- till kunskapssamhälle (s 35) och vidare sägs Sverige vara det land i Norden som mest praktiserar

»lärandedimensionen» i förskolan. Men det finns andra aktörer som menar, att kompetensnivån i Sverige behöver höjas. »I jämförelse med viktiga konkurrentländer har den svenska arbetskraften inte särskilt lång utbildning», påpekas bland annat i SOU 1994:45 (s 49). Den läroinriktning som framhävs i läroplanen för förskolan är i så fall viktig också för samhället.

I diskussionen har jag angående läroplanens värde främst fokuserat på dess kunskapsfrämjande innehåll samt dess mål att ge barnen kommunikativa och sociala kompetenser. Syftet med detta har inte varit att förringa värdet av de andra fördelar läroplanen och förskolan medför, utan detta är värden som för närvarande är efterfrågade i många sammanhang, och borde således vara en resurs när det gäller förskollärarkets professionalisering. Samtidigt måste man uppmärksamma i vilken mån dessa aspekter diskuteras utanför förskoleverksamheten, vilket kan ha betydelse för den effekt de får för förskolläraernas professionalisering. Jag återkommer till det senare. Först ska jag belysa förskolans värde ur ett annat perspektiv, nämligen utifrån vilken genomslagskraft förskolepedagogiken fått i skolan.

FÖRSKOLEPEDAGOGIK I SKOLAN

I SOU 1994:45 redogör Gunilla Dahlberg och Hillevi Lenz Taguchi för förskolans respektive skolans uppfattning om barnet som »natur» respektive »kultur-» och »kunskapsåterskapare». Detta är sociala konstruktioner av barnet, och förskolans syn på barnet som »natur» grundar sig på Rosseaus och senare Frøbels uppfattning om att man ska utgå från det som finns i barnet. Barnet ska fritt få utvecklas utifrån detta, medan skolans syn är att skolan hos barnet ska reproducera viss kultur och vissa kunskaper. Dahlberg och Lenz Taguchi föreslår en för förskolan och skolan gemensam syn på barnet som kultur- och kunskapsskapare, det vill säga ett barn som genom interaktion med omvärlden själv är aktiv i kultur- och kunskapsskapandet.

I utredningen betonas vidare vikten av att förskolan och skolan har en »gemensam syn på barnet, lärandet och kunskapen» (SOU 1994:45 s 149). Den gemensamma synen på barnet är också ett av målen med läroplanerna och inledningsvis står i dem att de respektive »läroplanerna skall länka i varandra utifrån en gemensam syn på kunskap, utveckling och lärande» (SOU 1994:45 s 149). I SOU 1997:21 påpekas att man tidigare trodde att detta skulle ske utifrån skolans premisser men att det allt mer sker utifrån förskolans arbetssätt.

Såväl den helhetssyn på barnet man haft i förskolan som det temainriktade arbetssätt man använt sig av har införts i skolans läroplan. Barnomsorg- och skolakommittén påpekar det värde helhetsperspektivet och det temabaserade arbetssättets befrämjande av en helhetssyn har. Inte minst menar de detta vara viktigt i det postmoderna samhällets fragmentariska struktur. Även den kontinuitet som de nya läroplanerna förespråkar har varit en del av förskolans pedagogik. Likaså har förskolans uppfattning om lekens viktiga betydelse för barns utveckling införts i skolans läroplan. Barnomsorg- och skolakommittén »anser att skolan har ett ansvar för att främja lek och kreativitet» (SOU 1997:21 s 100). I deras förslag betonas också »barnomsorgens tradition där

skapande och kreativitet bildar grunden för lärandet» (SOU 1997:21 s 100). Vidare påpekas, att »leken betydelse för barns växande och lärande är fundamental i förskolans och fritidshemmens pedagogik. Leken är inkörsporten till barns orientering i tillvaron och förblir så under många år. Därför förs leken in i läroplanen i flera olika sammanhang» (SOU 1997:21 s 85).

I Barnstugeutredningen (SOU 1972:27) framhövdes det dialogpedagogiska tänkande som använts i förskolan. Också denna lyhörddhet för barnet förespråkas i Lpo 94. Vidare är de arbetslag som nu personalen i skolan ingår i något som varit en av förskolans hörnstenar. Med andra ord har skolan anammat mycket av förskolans arbetssätt, vilket kan tolkas som ett erkännande av dess värde. Detta skulle kunna höja värdet och statusen också hos förskollärares kompetens. I SOU 1997:21 redogörs för hur förskollärare upplever att deras yrkeskompetens blivit erkänd i skolan.

Barnomsorg- och skolakommittén (SOU 1997:21 s 60 f) anser att samverkan mellan förskolan och skolan »syftar till att dessa båda kulturer ska komplettera varandra i den bemärkelsen att förskollärare och lågstadielärare ömsesidigt bidrar med sitt eget professionella kunnande, sin kultur och sin tradition» och »Den integrerade verksamheten möjliggör att skolan kan utnyttja olika professionella kompetenser och olika pedagogiska verksamheter. Ingrid Pramling menar dock, att:

det är på väldigt få ställen man kan se att något nytt utvecklats genom att förskollärare och fritidspedagoger kommit in i skolan. Det är tydligen väldigt svårt att mötas. Vi måste få både förskollärare och lågstadielärare att förändras och inte bara strida för sitt. (»Variation och samtidighet» 1998 s 32).

Vidare visar en studie av Peder Haug att förskollärare som kommer till skolan överdriver det hon tror är lärarens och skolans metoder, det vill säga hon använder sig av »katederposition» och »fråga-svarmetod». Detta tolkar Haug (SOU 1994:45) som att förskolläraren på så sätt vill vinna legitimitet hos skola, föräldrar och politiker. Att förskolan fått en läroplan kan ses som att skolan påverkat förskolan. Däremot påpekar Pramling, att »läroplanen anslår att det är förskolans tradition vi ska bygga på, det handlar inte om att vi ska leka skola» (»Variation och samtidighet» 1998 s 30).

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Som framkommit finns det mycket i läroplanen för förskolan som kan vara positivt för att höja förskolläraryrkets professionella status. Innehållet i läroplanen är värdefullt för såväl det enskilda barnet, skolan, arbetsmarknaden som samhället i övrigt. Verksamhetens innehåll och förskollärares kompetens kan betraktas som efterfrågade och värdefulla, vilket krävs för att nå professionell status. Dessutom uttrycker läroplanen statens tillit till förskollärares kompetens och framhåller även att föräldrar kan hysa tillit till personalen och verksamheten. Trots att läroplanen är en förordning med bindande föreskrifter och delvis utövar kontroll över personalen ger den också stor frihet att avgöra hur dess mål ska genomföras.

Inte minst är läroplanen genom sin betoning på förskolans pedagogiska uppdrag viktig. Läroplanen framhåller att det krävs speciella förskolepedagogiska kunskaper för att verkställa målen med läroplanens innehåll. Detta är en kompetens som förskollärare har. Enligt min bedömning har också förskollärarna kunskapsmonopol på den förskolepedagogiska kunskapen. Skolverkets beslut att låta arbetslaget, både förskollärare och barnskötare, ansvara för den pedagogiska verksamheten medför att förskollärarnas kunskapsmonopol inte ger dem yrkesmonopol. Detta kan komma att försvåra förskollärarnas professionalisering.

Mitt syfte med att ifrågasätta arbetslagets gemensamma ansvar för den pedagogiska förskoleverksamheten är inte att kritisera värdet av barnskötarens kompetens. Det är i relation till den pedagogiska verksamheten diskussionen ska ses. Det är i det sammanhanget viktigt att framhålla den förskolepedagogiska kompetens som just förskollärare har och att framhäva värdet av denna för förskoleverksamheten. För att öka förskolläraryrkets professionella status är det angeläget att man kan hävda den förskolepedagogiska kompetensen och att kunskapsmonopolet också ger yrkesmonopol över den förskolepedagogiska verksamheten.

Avslutningsvis kan det påpekas att det sätt som både förskollärares kompetens och förskoleverksamheten framställs på i denna artikel ger bilden av en värdefull kompetens och en god verksamhet. Det är det också, men eftersom förskollärare hellre bedriver en bra verksamhet än profilerar den, och föräldrar ofta inte är speciellt intresserade av den pedagogiska verksamheten (Berntsson, 1996, 1997) kan det dock tänkas att få vet vilken pedagogisk verksamhet som bedrivs på förskolan liksom vilken kompetens förskollärarna har för detta. Utifrån ett professionaliseringsperspektiv är det viktigt att man bättre profilerar det värde kompetensen och verksamheten har och läroplanen för förskolan kan vara en bra utgångspunkt för att profilera förskollärares professionalism.

NOTER

1. I skollagen har daghem ersatts av förskola. I andra sammanhang finns dock daghemsbegreppet kvar. »Daghem är mycket inarbetat och kommer självklart att användas även i fortsättningen», skriver Skolverket i *Nyhetsbrev* 16/98. Där klargörs vidare att med förskoleklass avses de tidigare deltidsgrupperna och barnomsorgsbegreppet omfattar såväl förskoleverksamheten som skolbarnomsorgen.
2. Se *text* Bergendahl (1989) och Molander (1993).
3. Uttrycket »främja lärande» har valts för ett speciellt syfte. I Lpo 94 ersätter den tidigare formuleringen »förmedla lärande». Förskjutningen från förmedla till främja belyser den roll förskolan och skolan ska ha vad gäller att ge barnen kunskaper som krävs i det postmoderna samhället, där förmåga att lära, lära om och inhämta kunskaper är viktig.
4. Materialet sammanställdes inför OMEP:s världskongress i Köpenhamn 1998, av ett danskt konsultföretag på uppdrag av BUPL, de danska förskollärarnas fackförening.

LITTERATURLISTA

- Abbott, A. 1988: *The system of professions. An essay on the division of expert labour*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Allen, T. 1988: Let us live with our children. *History of Education Quarterly*, 28 (1), 21–48.
- Berntsson, P. 1996: *Förskollärare, kompetens och inflytande*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Berntsson, P. 1997: *Föräldrars tillit till förskoleverksamheten*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Brante, T. 1989: *Professioners identitet och samhällliga villkor*. I S. Selander (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlberg, G. & Lenz Taguchi, H. 1994: Förskola och skola – om två skilda traditioner och om visionen om en mötesplats. I SOU 1994:45. *Grunden för ett livslångt lärande*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Jackson, P. 1992: *Handbook of research in curriculum*. I P. Jackson (red): *Conceptions of curriculum and curriculum specialists*. New York: Macmillan.
- Lundgren, U. 1979: *Att organisera omvärlden. En introduktion till läroplansteori*. Stockholm: Liber.
- Macdonald, K. 1995: *The sociology of the professions*. Ca: Sage.
- Misztal, B. 1996: *Trust in modern societies*. Cambridge: Polity.
- Pramling, I. 1998: Variation och samtidighet. *Förskoletidningen*, 24(4), 30–35.
- Rasmussen, E. & Schulz Jörgensen, S. 1998: *Planet Child. A Nordic vision for the children of future*. Köpenhamn: Mandag Morgen.
- Rothstein, B. 1991: Demokrati, förvaltning och legitimitet. I B. Rothstein (red): *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv Samhälle.
- Sannerstedt, A. 1991: Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken. I B. Rothstein (red): *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Malmö: Studieförbundet Näringsliv Samhälle.
- Selander, S. 1989: Förvetenskapligande av yrken och professionaliseringsstrategier. I S. Selander (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Barnomsorgen i Socialtjänstlagen*. 1995. (Allmänna Råd 1995:2) Stockholm: Socialstyrelsen.
- Pedagogiskt program för förskolan*. 1997. (Allmänna Råd 1987:3) Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1972:27. *Barnstugeutredningen*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1994:45. *Grunden för ett livslångt lärande*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1997:21 *Växa i lärande*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensson, L.G. 1997: *Socionomernas profession och organisation*. Paper presenterat vid seminarium på Centrum för utvärdering av socialt arbete. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet – Lpo 94*. 1994. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Läroplan för förskolan. Lpfö 98*. 1998. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Witz, A. 1992: *Professions and patriarchy*. London: Routledge.